

ONDERSTE BOVEN

ARCHEOLOGIENOTA - VERSLAG VAN RESULTATEN

ANTWERPEN - BEVRIJDINGSDOK

A. DEVROE
APRIL 2025

COLOFON

Project

Archeologienota: Antwerpen, Bevrijdingsdok

Opdrachtnemer

Ondersteboven bv
Schaapsweg 106
3550 Heusden-Zolder
0472/59.31.41
hallo@onderste-boven.be
BE 0680.617.128

Erkende archeoloog: Annika Devroe, OE/ERK/Archeoloog/2015/00085

© 2025 Ondersteboven bv

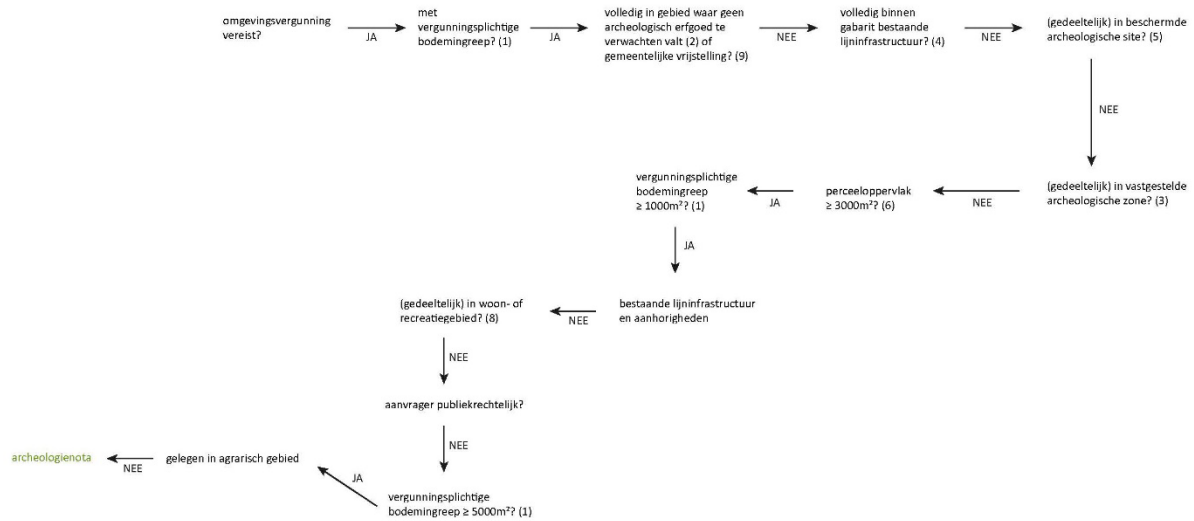
Ondersteboven bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen worden in een geautomatiseerd gegevensbestand, en/of openbaar gemaakt worden in enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch, door fotokopie of enige andere wijze, zonder voorafgaandelijk toestemming van de opdrachtgever.

INHOUD

Inhoud	0
1. Inleiding	1
2. Bureauonderzoek	2
2.1. Beschrijvend gedeelte.....	2
2.1.1. Administratieve gegevens	2
2.1.2. Onderzoeksopdracht	3
2.1.3. Werkwijze en strategie	4
2.2. Assessmentrapport	5
2.2.1. Situering en huidige toestand.....	5
2.2.2. Geplande werken.....	5
2.2.3. Huidige topografie van het projectgebied.....	9
2.2.4. Historische beschrijving en topografie	10
2.2.5. Datering en interpretatie van het onderzochte gebied	14
2.2.6. Afweging noodzaak verder onderzoek	14
2.3. Samenvatting	15
3. Bibliografie.....	16
3.1. Literatuur	16
3.2. Websites.....	16
4. Figurenlijst	17
5. Tabel archeologische periodes.....	18

1. INLEIDING

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen waarbij de voorwaarden voldoen aan art. 5.4.1. van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.

Figuur 1: Beslissingsboom in functie van huidig project.

2. BUREAUONDERZOEK

2.1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1.1. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectcode: 2025D15

Locatie: Provincie Antwerpen, Antwerpen, Bevrijdingsdok

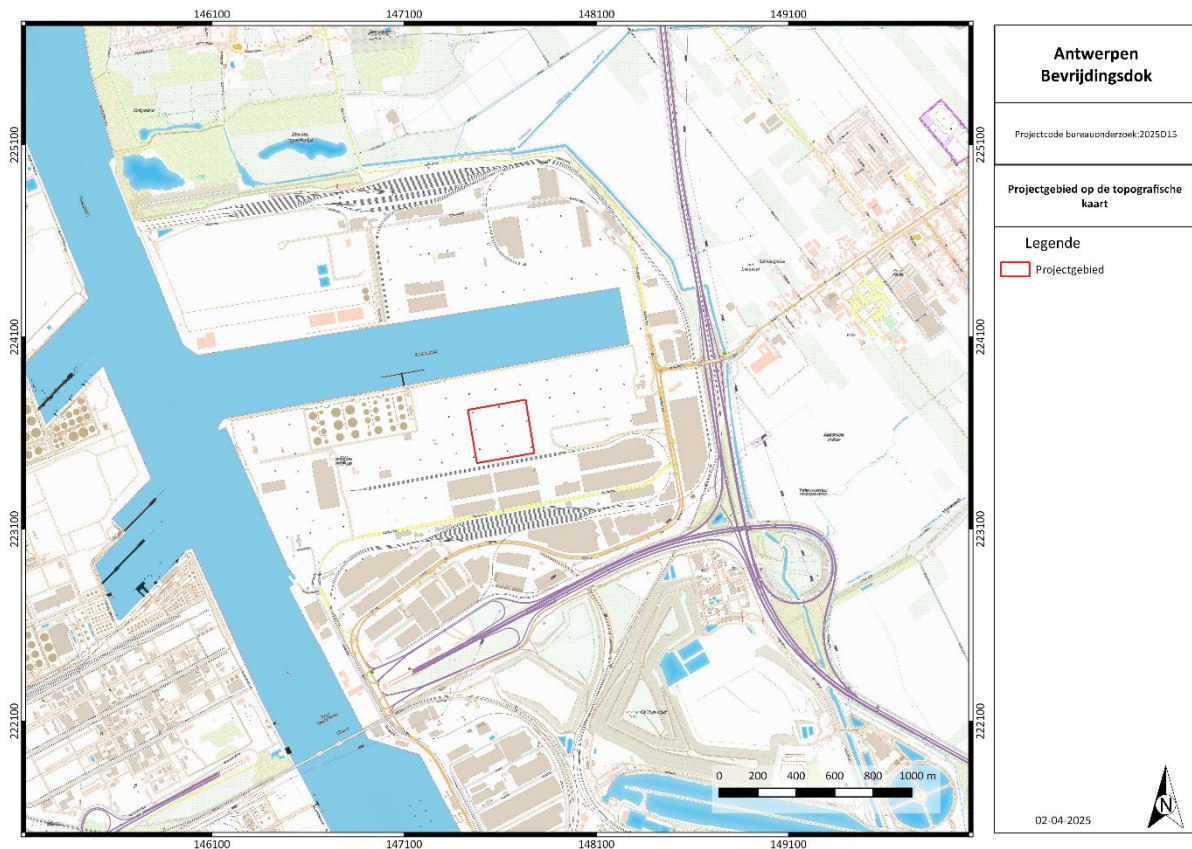
Bounding box (Lambert, 1972): punt 1 (NW) – X 147425.021 Y 223768.600
punt 2 (ZO) – X 147780.487 Y 223475.862

Kadaster: Antwerpen, afd. 18, sectie C, perceel 38d (partim) en 143e (partim)

Oppervlakte projectgebied: ca. 85.526 m²

Figuur 2: Grootschalig Referentiebestand met aanduiding projectgebied. © AGIV

Figuur 3: Topografische kaart met aanduiding van het projectgebied. © NGI 2025

Naam van alle betrokken actoren: Annika Devroe (erkende archeoloog, veldwerkleider met ervaring in archeologisch bureauonderzoek)

Naam van alle personen buiten het project die geraadpleegd werden: n.v.t.

2.1.2. ONDERZOEKSOPDRACHT

Het bureauonderzoek heeft tot doel om zonder ingreep in de bodem maar op basis van de bestaande informatie (landschappelijk, historisch, archeologisch) na te gaan in hoeverre er archeologische resten aanwezig kunnen zijn binnen de grenzen van het projectgebied. Er wordt een beschrijving gemaakt van de geplande werken waarvoor een vergunning wordt aangevraagd, van de uitvoeringswijze ervan en van de impact op het bodemarchief.

Volgende onderzoeksvragen worden in dit bureauonderzoek (Verslag van Resultaten) behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen (landschappelijk, historisch, archeologisch) over het archeologische potentieel van het terrein?
- In welke zones is verder vervolgonderzoek noodzakelijk indien archeologisch erfgoed potentieel aanwezig is en bedreigd wordt ten gevolge van de geplande ingrepen?

Op basis van de resultaten wordt een gemotiveerd advies verleend of er al dan niet verder archeologisch vooronderzoek moet uitgevoerd worden, inclusief de methodiek daarvoor. Deze wordt beschreven en uitgewerkt in het Programma van Maatregelen.

Er zijn geen randvoorwaarden.

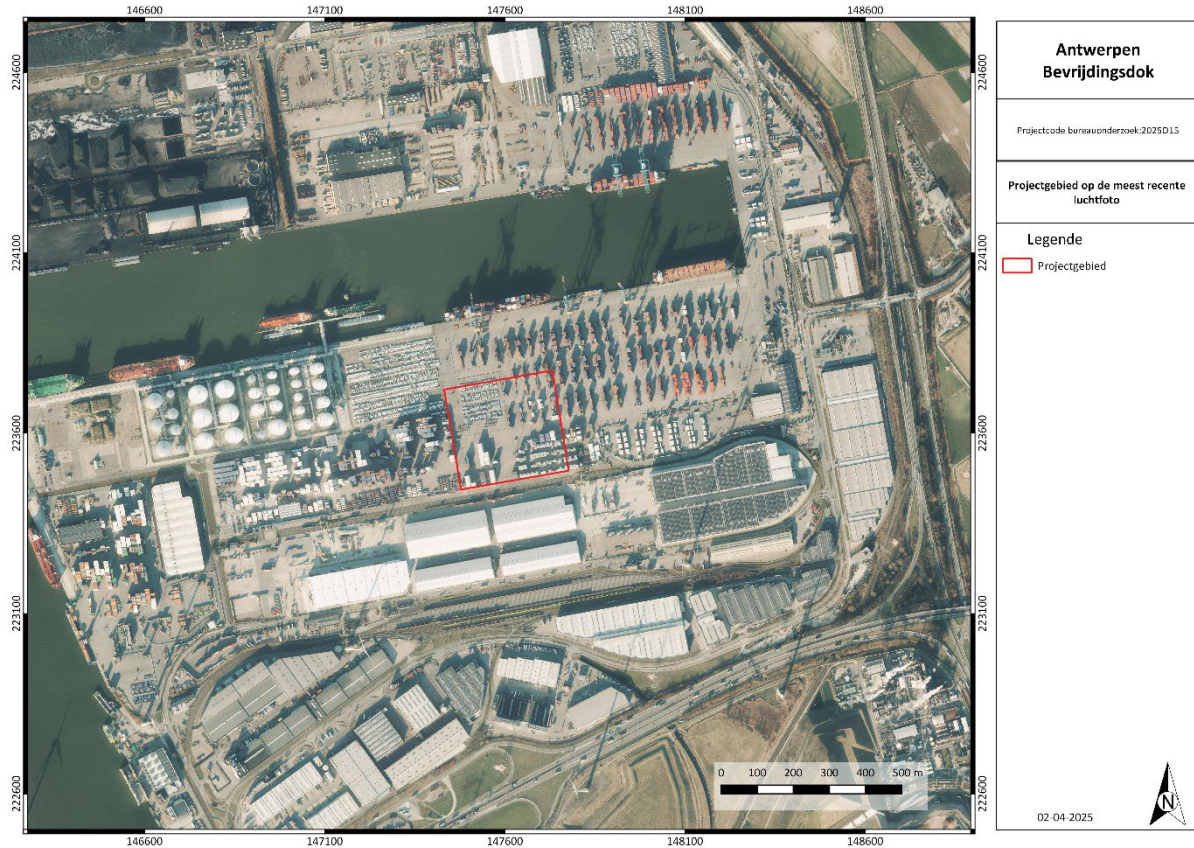
2.1.3. WERKWIJZE EN STRATEGIE

Op basis van het Digitaal Hoogtemodel kon vastgesteld worden dat het projectgebied opgehoogd werd. Gezien de toekomstige bodemingreep enkel ter hoogte van de paalfunderingen dieper gaat als de gekende ophoging werd geopteerd voor een bureauonderzoek met beperkte samenstelling. De andere bodemingrepen blijven binnen de ophoging waardoor het archeologisch niveau niet verstoord zal worden. Verder onderzoek van het terrein in het kader van de diepere paalfunderingen is praktisch niet uitvoerbaar en zal gezien de beperkte en verspreide aard niet leiden tot nuttige kenniswinst. Naast de bespreking van de bodemingreep worden enkel de gegevens met betrekking tot de ophoging weergegeven. Het gaat enerzijds om het Digitaal Hoogtemodel en anderzijds om enkele cartografische bronnen, luchtfoto's en literatuur die deze ophoging bevestigt. De andere bodemkundige en landschappelijke gegevens werden niet besproken, net als de niet relevante cartografische bronnen en de vondstlocaties uit de Centrale Archeologische Inventaris.

2.2. ASSESSMENTRAPPORT

2.2.1. SITUERING EN HUIDIGE TOESTAND

Het projectgebied is gelegen in Antwerpen, ten noordwesten van het stadscentrum. Ten noorden bevindt zich het Bevrijdingsdok, ten westen het Havendok. Het projectgebied is volledig verhard en grenst in het zuiden aan een spoorweg.

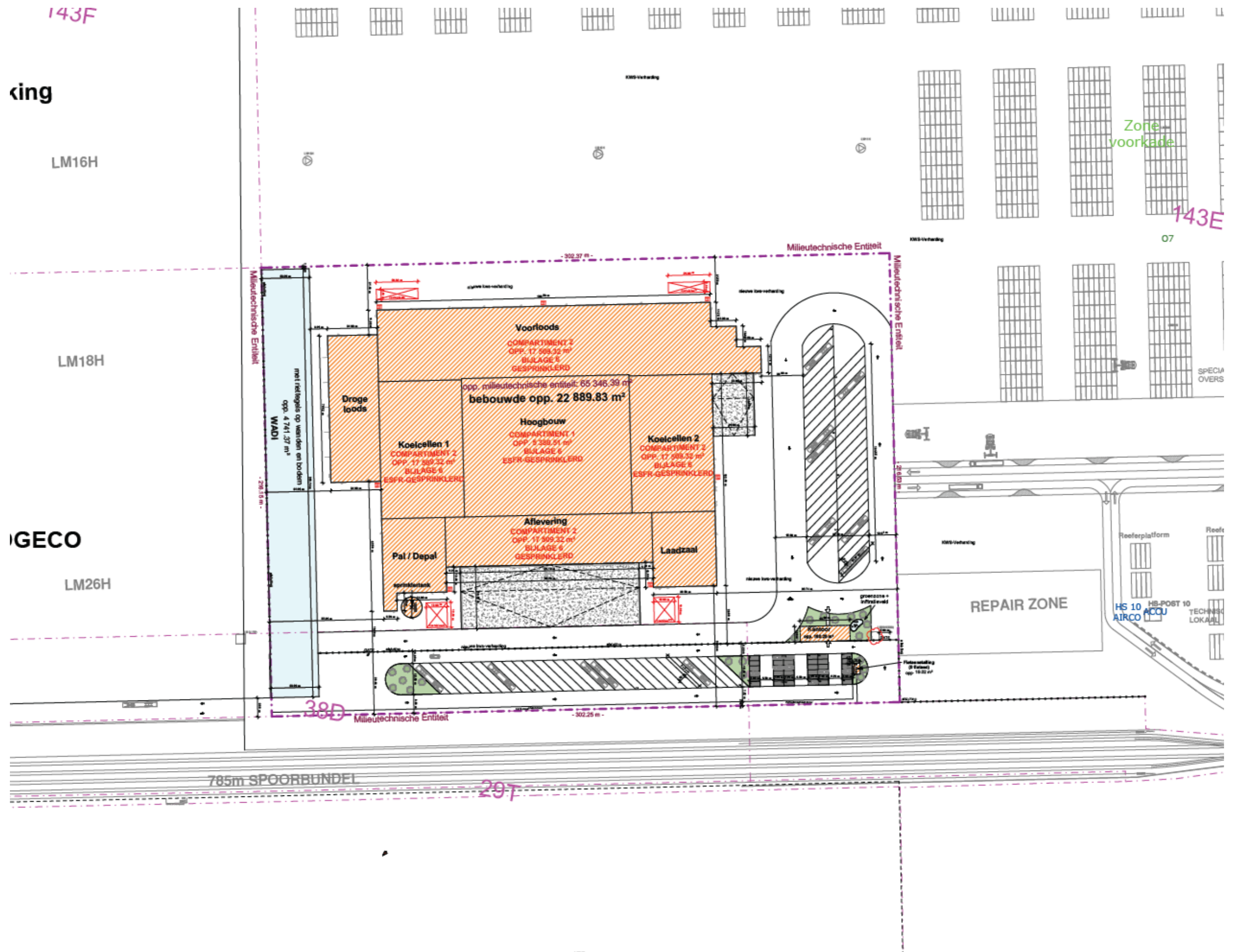
Figuur 4: Meest recente luchtfoto met aanduiding van het projectgebied. © AGIV

2.2.2. GEPLANEDE WERKEN

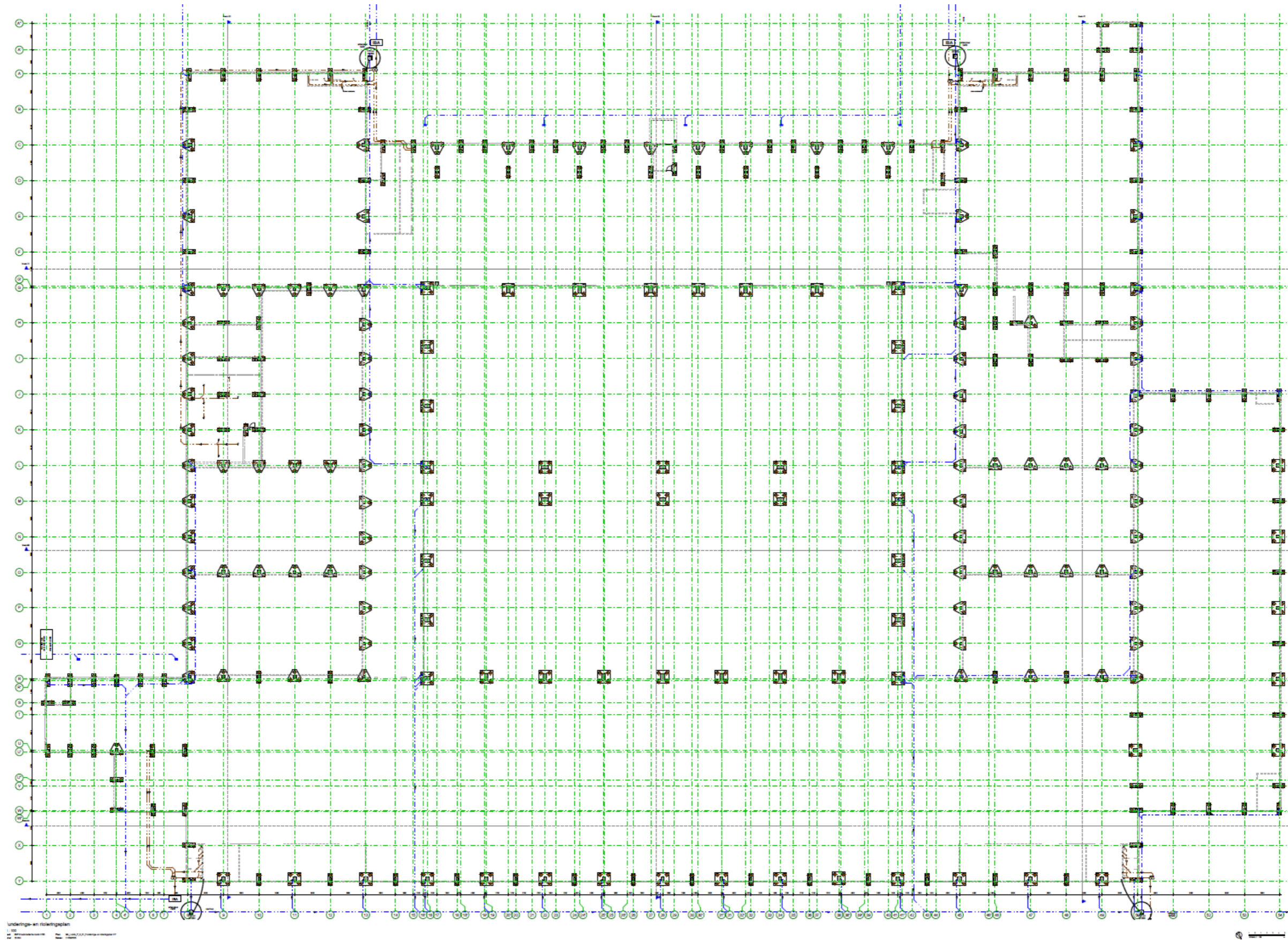
Ter hoogte van het projectgebied zal een gebouwencomplex (22.889 m²) opgericht worden met o.a. loodsen, hoogbouw, koelcellen, laadzaal,... De vloeropbouw is ca. 45 cm dik en het gebouw zal gefundeerd worden op palen. Er wordt ook een kantoorgebouw (180,25 m²) voorzien met omliggend groenzone en infiltratievoorziening.

Ten westen van het gebouw wordt een wadi van 4741,37 m² aangelegd. Deze zal maximaal 0,5 m diep gaan. Ter hoogte van het kantoorgebouw zal tevens een kleine wadi aangelegd worden van 21,57 m². Deze zal tevens maximaal 0,5 m diep gaan.

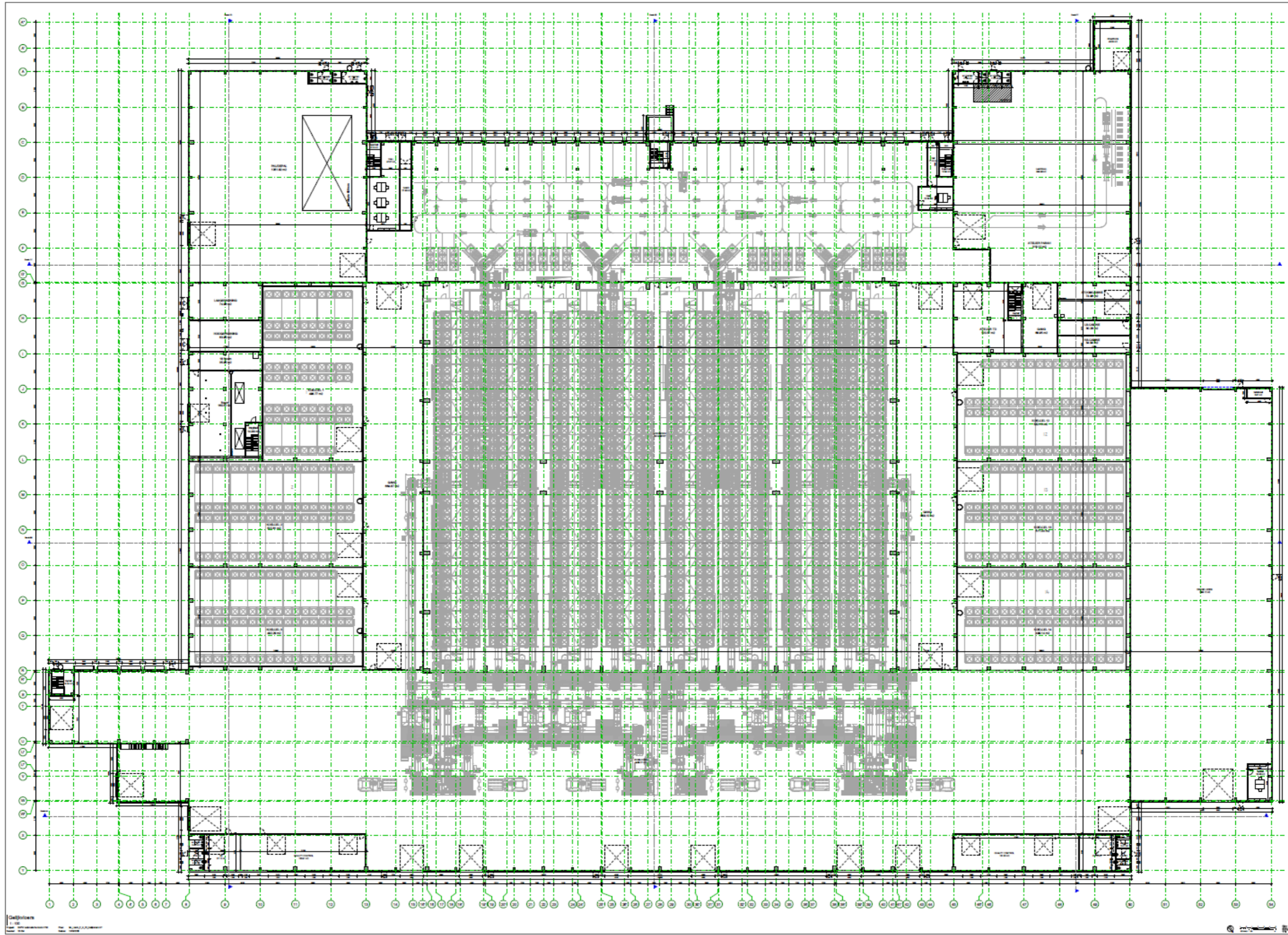
De nieuwe verharding in steenslag zal een bodemingreep van 30 cm kennen. De nieuwe parkings zullen een opbouw van ca. 45 cm kennen.

Figuur 5: Inplanting nieuwe toestand.

Figuur 6: Funderings- en rioleringsplan.

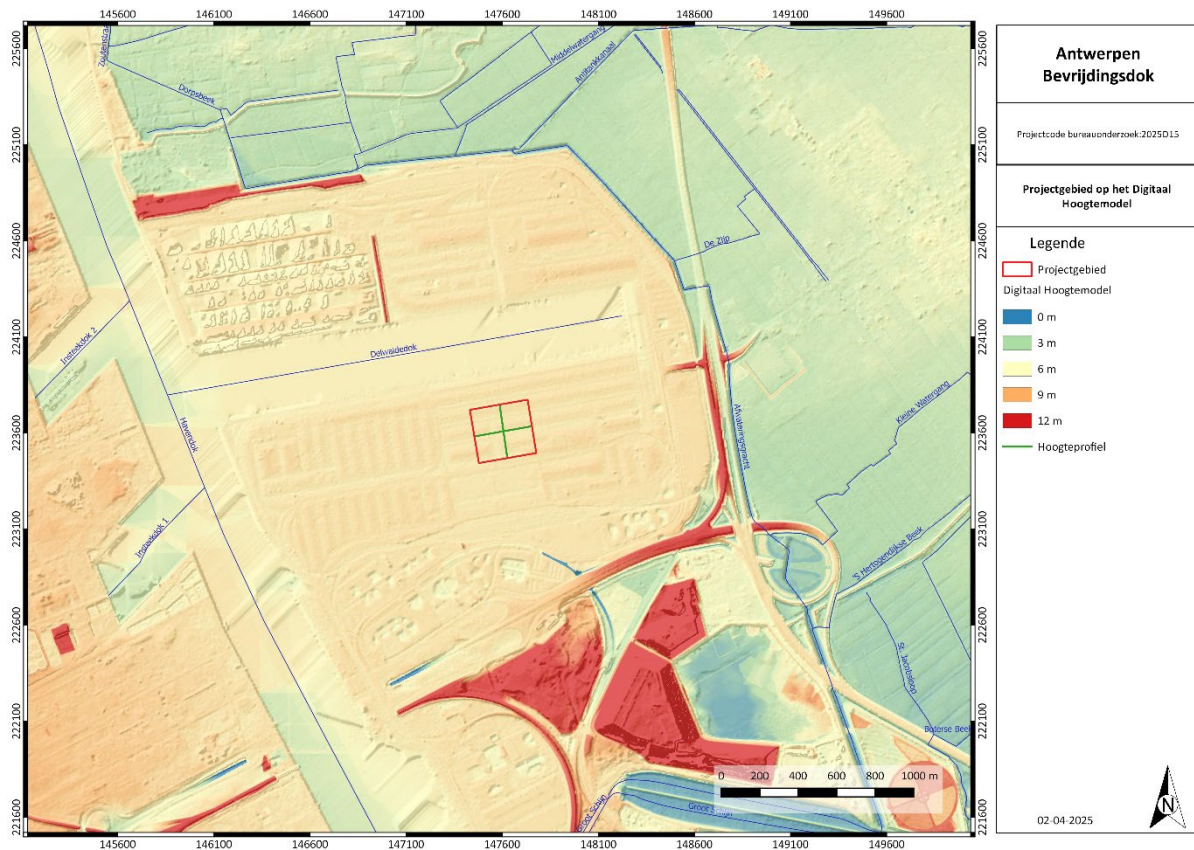

Figuur 7: Gelijkvloers.

2.2.3. HUIDIGE TOPOGRAFIE VAN HET PROJECTGEBIED

Het Digitaal Hoogtemodel en de hoogteprofielen tonen dat het projectgebied zich grotendeels op ca. 6,6-7,1 m TAW bevindt. In vergelijking met de poldergronden (ca. 3-4 m) ligt deze zone duidelijk hoger. Op basis van de topografische kaart uit 1860-1873 kan men zien dat deze zone op 2-3 m TAW lag. Dit wijst op een ophoging van ca. 3,5-5 m. Dit heeft te maken met de ophoging die gebeurde naar aanleiding van de aanleg van de dokken (zie infra).

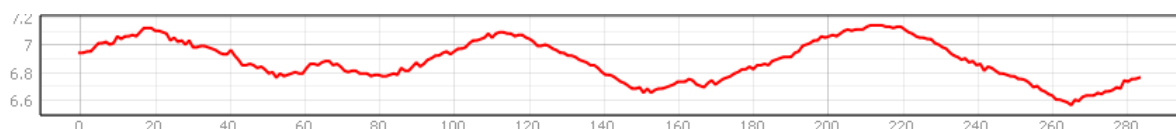
Op ca. 3,6 km ten westen van het projectgebied stroomt de Schelde.

Figuur 8: Digitaal Hoogtemodel met aanduiding projectgebied. © AGIV

Figuur 9: Hoogteprofiel W-O. © AGIV

Figuur 10: Hoogteprofiel N-Z. © AGIV

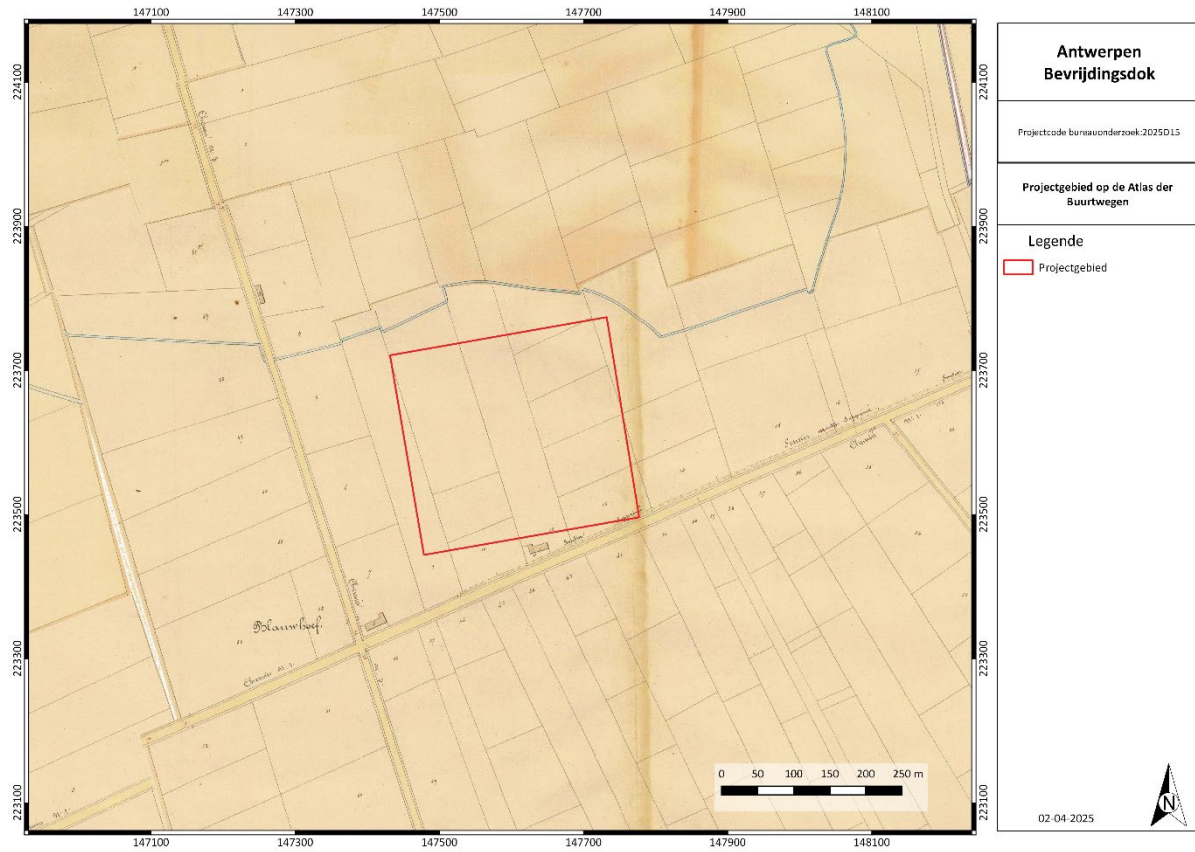
2.2.4. HISTORISCHE BESCHRIJVING EN TOPOGRAFIE

Volgens de Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik (1777), ook wel Ferrariskaart genoemd, omvat het projectgebied landbouwgronden. Ten zuiden lag een dijk, met ten noorden de Noort Beeck en ten zuiden de Suyt Beeck die in het westen aansloot op Fort Lillo. Langs deze dijkweg zijn verschillende sites met walgracht te zien. Ook ten westen was een weg met twee waterlopen aanwezig.

Figuur 11: De Ferrariskaart (ca. 1775) met aanduiding projectgebied. © Cartesius

De Atlas der Buurtwegen uit 1841 is het terrein nog steeds onbebouwd. Ten noorden is ook een waterloop aanwezig. De kaart van Vandermaelen (1846-1854) geeft een meer eenvoudige weergave die aansluit bij voorgaande kaarten. Het projectgebied behoorde tot de polder van Lillo.

Figuur 12: Atlas der Buurtwegen (ca. 1841) met aanduiding projectgebied. © AGIV

Figuur 13: De kaart van Vandermaelen (ca. 1846-1854) met aanduiding projectgebied. © Cartesius

Op de topografische kaart uit 1860-1873 is te zien dat het projectgebied op ca. 2-3m +TAW gelegen was.

Figuur 14: Topografische kaart uit 1860-1873 met aanduiding projectgebied. © Cartesius

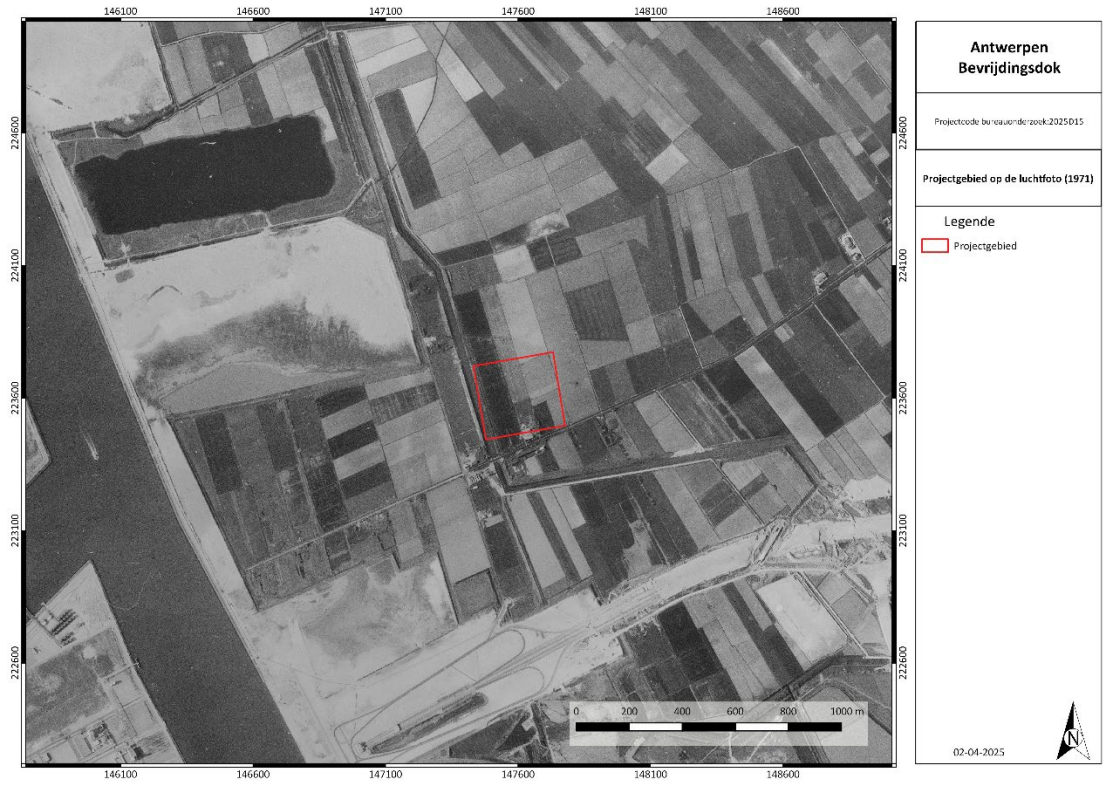
Vanaf 1860 begon de haven zich uit te breiden naar het noorden. Aanvankelijk werden de dokken net ten noorden van het centrum aangelegd. Veel ingrijpender was de aanleg van de dokken na Wereldoorlog I in noordwestelijke richting. Tussen 1908 en 1928 gebeurde de uitbreiding van de haven tot aan de Kruisschanssluis. De geleidelijke uitbreiding van de haveninrichtingen vereiste ophoging van de bestaande poldergronden en maatregelen voor een goede ontwatering van de voorlopig overblijvende en nog voor landbouw voorziene poldergronden¹. Tussen 1956-1965 werd het Tienjarenplan uitgevoerd. De bestaande haven zou gelijktijdig met meerdere dokken (het Vijfde, Zesde en Zevende Havendok) worden uitgebreid. Hierdoor werden de polders verder ingenomen². Na de uitvoering van het Tienjarenplan concentreerde de uitbouw van de haven zich op de linker Scheldeoever, sinds 1975 de Waaslandhaven genaamd. Tijdens het Tienjarenplan waren er reeds ideeën om de haven uit te breiden ten oosten van het B2-Kanaaldok. Met de jaren werd dit realistischer en werden ten oosten van het B2-Kanaaldok twee insteekdokken voorzien, het Achtste en het Negende Havendok. Er was al aangevat met grondwinning ter hoogte van het Negende Havendok toen besloten werd om slechts één dok, het Achtste Havendok te bouwen. Deze kwam er in 1979. Dit dok kreeg later de naam van schepen Leo Delwaide³.

Op de luchtfoto uit 1971 kan men zien dat Kanaaldok B2 reeds bestond en men aan het Negende Havendok bezig was. Ter hoogte van het onderzoeksgebied zijn nog landbouwgronden aanwezig.

¹ H. Smits 2011: 24.

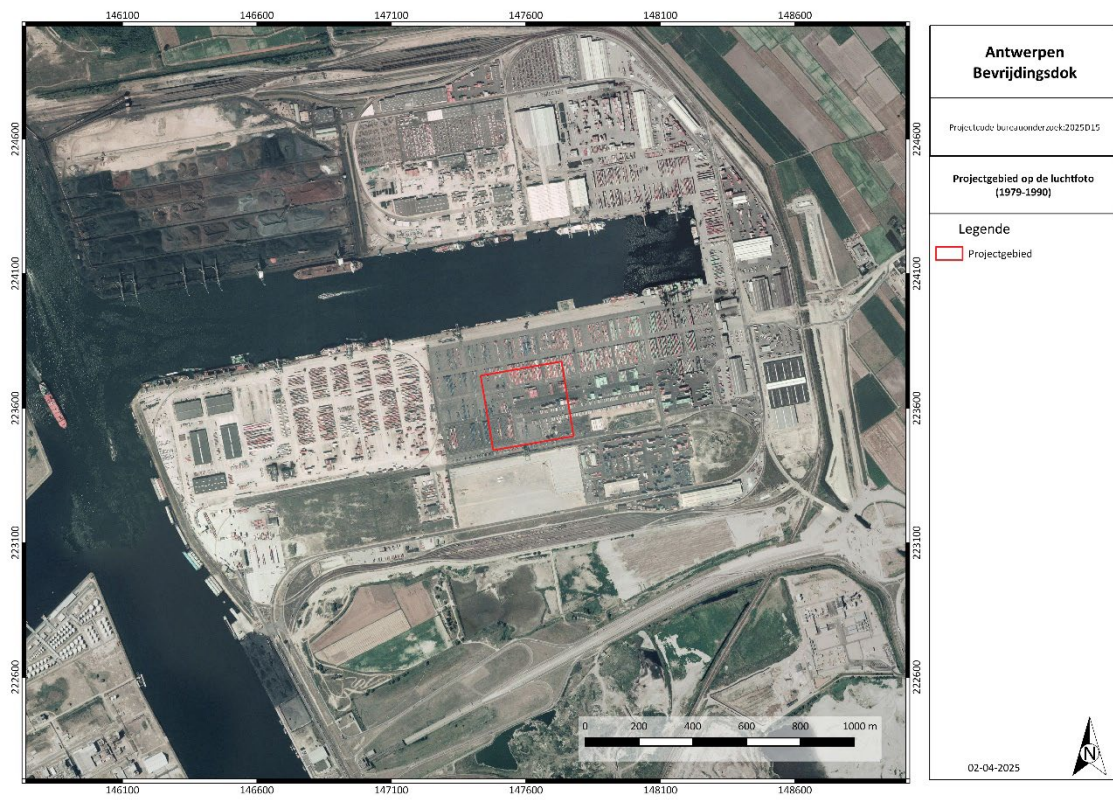
² H. Smits 2011: 26.

³ H. Smits 2011: 28-29.

Figuur 15: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding projectgebied. © AGIV

In 1979 werd het Delwaidedok aangelegd, later Bevrijdingsdok genoemd. Op de luchtfoto van 1979-1990 ziet men dan deze reeds aangelegd was en ter hoogte van het onderzoeksgebied is verharding aanwezig. Het terrein werd gebruikt als opslagplaats voor containers. Deze situatie bleef zo tot op heden.

Figuur 16: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding projectgebied. © AGIV

2.2.5. DATERING EN INTERPRETATIE VAN HET ONDERZOCHE GEBIED

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?

Het onderzoeksgebied bevond zich oorspronkelijk in poldergebied. Hoe deze zich tijdens de middeleeuwen ontwikkelde werd in deze studie niet nagegaan, maar men kan aannemen dat het om periodes van indijking en dijkbreuken ging. Vanaf de 18de eeuw kan men op basis van de cartografische gegevens een duidelijke stabiliteit opmerken in het gebied en is er weinig evolutie. Ter hoogte van het projectgebied waren landbouwgronden aanwezig. Het huidig landschap ontstond eind jaren '70, toen de dokken aangelegd werden en de terreinen opgespoten werden. Op basis van het Digitaal Hoogtemodel kan men vaststellen dat het om een ophoging van ca. 3,5-5 m gaat.

Afhankelijk van de bewaring van het onderliggende polderlandschap kunnen nog oudere periodes aanwezig zijn, waaronder steentijdvindplaatsen.

2.2.6. AFWEGING NOODZAAK VERDER ONDERZOEK

- In welke zones is verder vervolgonderzoek noodzakelijk indien archeologisch erfgoed potentieel aanwezig is en bedreigd wordt ten gevolge van de geplande ingrepen?

Op basis van het uitgevoerde onderzoek blijkt het terrein ca. 3,5-5 m opgehoogd te zijn. Onder deze ophoging kunnen archeologische sites nog goed bewaard zijn en het potentieel voor begraven vindplaatsen is dan ook bestaande.

De impact van de geplande werken gaat enkel ter hoogte van de paalfunderingen dieper dan de gekende ophoging van het terrein. Dit zorgt voor lokale, beperkte verstoringen die gezien hun uitvoering archeologisch moeilijk onderzocht kunnen worden. De overige bodemingrepen gaan niet dieper dan de gekende ophoging van het terrein. Indien archeologische resten aanwezig zijn zullen deze dan ook niet verstoord worden. Verder onderzoek van het terrein zou dan ook geen nuttige kenniswinst opleveren, waardoor geen bijkomend archeologisch onderzoek noodzakelijk is.

2.3. SAMENVATTING

Het onderzoeksgebied bevond zich oorspronkelijk in poldergebied. Hoe deze zich tijdens de middeleeuwen ontwikkelde werd in deze studie niet nagegaan, maar men kan aannemen dat het om periodes van indijking en dijkbreuken ging. Vanaf de 18de eeuw kan men op basis van de cartografische gegevens een duidelijke stabiliteit opmerken in het gebied en is er weinig evolutie. Ter hoogte van het projectgebied waren landbouwgronden aanwezig. Het huidig landschap ontstond eind jaren '70, toen de dokken aangelegd werden en de terreinen opgespoten werden. Op basis van het Digitaal Hoogtemodel kan men vaststellen dat het om een ophoging van ca. 3,5-5 m gaat.

Afhankelijk van de bewaring van het onderliggende polderlandschap kunnen nog oudere periodes aanwezig zijn, waaronder steentijdvindplaatsen.

De impact van de geplande werken gaat enkel ter hoogte van de paalfunderingen dieper dan de gekende ophoging van het terrein. Dit zorgt voor lokale, beperkte verstoringen die gezien hun uitvoering archeologisch moeilijk onderzocht kunnen worden. De overige bodemingrepen gaan niet dieper dan de gekende ophoging van het terrein. Indien archeologische resten aanwezig zijn zullen deze dan ook niet verstoord worden. Verder onderzoek van het terrein zou dan ook geen nuttige kenniswinst opleveren, waardoor geen bijkomend archeologisch onderzoek noodzakelijk is.

3. BIBLIOGRAFIE

3.1. LITERATUUR

H. Smitz (2011) *De ontwikkeling van de haven van Antwerpen de voorbije 75 jaar en de relatie tot de Scheldepolders. Deel 1*, s.l.

F. Snacken & F. De Coninck (1964) *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Ekeren 15W*, s.l.

M. van Strydonck, & G. de Mulder (2000). *De Schelde. Verhaal van een rivier*. Davidsfonds, Leuven.

3.2. WEBSITES

CadGIS Kadasterplan, <https://eservices.minfin.fgov.be/ecad-web/#/>

Cartesius, *Antwerpen*, <http://cartesius.be/CartesiusPortal/>

Geopunt Vlaanderen, <http://www.geopunt.be/>

NGI Topomapviewer, <http://www.ngi.be/topomapviewer/public?lang=nl&>

4. FIGURENLIJST

Figuur 1: Beslissingsboom in functie van huidig project.	1
Figuur 2: Grootchalig Referentiebestand met aanduiding projectgebied. © AGIV	2
Figuur 3: Topografische kaart met aanduiding van het projectgebied. © NGI 2025.....	3
Figuur 4: Meest recente luchtfoto met aanduiding van het projectgebied. © AGIV	5
Figuur 5: Inplanting nieuwe toestand.	6
Figuur 6: Funderings- en rioleringsplan.....	7
Figuur 7: Gelijkvloers.	8
Figuur 8: Digitaal Hoogtemodel met aanduiding projectgebied. © AGIV.....	9
Figuur 9: Hoogteprofiel W-O. © AGIV.....	9
Figuur 10: Hoogteprofiel N-Z. © AGIV	9
Figuur 11: De Ferrariskaart (ca. 1775) met aanduiding projectgebied. © Cartesius	10
Figuur 12: Atlas der Buurtwegen (ca. 1841) met aanduiding projectgebied. © AGIV.....	11
Figuur 13: De kaart van Vandermaelen (ca. 1846-1854) met aanduiding projectgebied. © Cartesius	11
Figuur 14: Topografische kaart uit 1860-1873 met aanduiding projectgebied. © Cartesius	12
Figuur 15: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding projectgebied. © AGIV.....	13
Figuur 16: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding projectgebied. © AGIV.....	13

5. TABEL ARCHEOLOGISCHE PERIODES

Archeologische Periode		Datering
Nieuwste Tijd		Vanaf 1800
Nieuwe Tijd		1500 – 1800
Middeleeuwen	Laat	1200 – 1500
	Vol	900 - 1200
	Vroeg	450 - 900
Romeinse Tijd	Laat	270 - 450
	Midden	70 – 270
	Vroeg	50 v.C. – 70 n.C.
IJzertijd	Laat	250 – 50
	Midden	500 – 250
	Vroeg	800 – 500
Bronstijd	Laat	1100 – 800
	Midden	1800 – 1100
	Vroeg	2000 – 1800
Neolithicum	Finaal	3000 – 2000
	Laat	3500 – 3000
	Midden	4500 – 3500
	Vroeg	5000 – 4500
Mesolithicum	Laat	6500 – 5000
	Midden	7700 – 6500
	Vroeg	9500 – 7700
Paleolithicum	Finaal	12000 – 9500
	Laat	35000 – 12000
	Midden	300000 – 35000
	Vroeg	Tot 300000 v.C.